

ЗНАЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПОРТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ДО ЄС

Грущинська Наталія Миколаївна

Невід'ємним складником світових політичних та економічних процесів і міжнародних економічних відносин є економічна дипломатія, яка своєю чергою є засобом реалізації не лише зовнішньоекономічної політики держави на міждержавному, міжвідомчому, міжінституційному та приватному рівнях, а й забезпечення національних інтересів.

Торговельна дипломатія – ключовий елемент економічної дипломатії, яка включає професійне ведення торговельних переговорів, проведення економічної експертизи експортно-імпортних операцій, обґрунтовану реакцію на використання засобів торговельного захисту як інструменту економічної дипломатії. У сучасних умовах ведення міжнародної торгівлі її характер визначається багатосторонньою дипломатією.

Мета статті полягає в обґрунтуванні результатів імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС, її наслідків для зовнішньоторговельних відносин України з її головними торговельними партнерами, зокрема з Російською Федерацією (РФ).

Україна – ЄС

Основним торговельним партнером для України, зважаючи на геополітичні та гео економічні процеси, є Європейський Союз, який відіграє роль своєрідного ядра доцентрового руху. Відповідно до цієї ролі він визначає особливості та динаміку інтеграційного процесу в європейському регіоні. Співпраця Європейського Союзу та України обумовлена змістом Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Імплементація Угоди вимагає наближення українського законодавства, норм і стандартів до законодавства ЄС. За даними Держкомстату України, у 2014–2015 рр. обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС становив

44297,4 млн дол. США, або 35,8 % загального обсягу торгівлі України. Експорт товарів і послуг до країн ЄС – 20302,1 млн дол. США, або 31,8 % загального обсягу експорту товарів та послуг України. Своєю чергою обсяг імпорту з країн ЄС становить 23995,3 млн дол. США, або 40,0 % загального обсягу імпорту в Україну. Показники торговельних відносин України з Європейським Союзом за 2014–2015 роки зменшилися кількісно, але зросли якісно, підтвердженням чого може бути кількість підприємств за визначений період та обсяг реалізованої ними продукції (табл. 1).

Причиною такої динаміки стала лібералізація умов заснування підприємницької діяльності, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, приведення положень законодавчих актів України, що регулюють надання ліцензій та дозволів, у відповідність до стандартів ЄС, що забезпечується імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Так, станом на кінець 2015 року з 143 до 84 скорочено кількість дозвільних документів; також скорочено перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню – з 56 до 30; спрощено порядок відкриття бізнесу – використання печаток підприємцями є добровільним; підвищено рівень правового захисту підприємців – утворено Раду бізнес-омбудсмена тощо. Позитивною динамікою є отримання доступу українського сільськогосподарського експорту до ринків ЄС, відповідність вітчизняних товарів стандартам, фітосанітарним нормам ЄС. За офіційними даними, серед

Грущинська Наталія Миколаївна – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної економіки і економічної дипломатії
Дипломатичної академії України при МЗС України

Таблиця 1

	2012	2013	2014
Кількість підприємств загалом	364935	393327	341001
Обсяг реалізованої продукції (тис. грн)	4203169,6	4050215,0	4170659,9
ВЕЛИКІ ПІДПРИЄМСТВА			
Кількість великих підприємств	698	659	497
Обсяг реалізованої продукції (тис. грн)	1762086,0	1717391,3	1742507,9
СЕРЕДНІ ПІДПРИЄМСТВА			
Кількість підприємств середнього бізнесу (тис. грн)	20189	18859	15907
Обсяг реалізованої продукції (тис. грн)	1769430,2	1662565,2	1723151,5
МАЛІ ПІДПРИЄМСТВА			
Кількість підприємств малого бізнесу	344048	373809	324598
Обсяг реалізованої продукції (тис. грн)	672653,4	670258,5	705000,5
МІКРОПІДПРИЄМСТВА			
Кількість мікропідприємств	286461	318477	278922
Обсяг реалізованої продукції (тис. грн)	212651,2	216111,4	230729,3

Джерело: за даними Держкомстату України.

zareєстрованих українських експортерів до ЄС є: 41 підприємство з експорту технічного казеїну, 34 підприємства – шкур тварин, 22 підприємства – меду та продукції бджільництва, 15 підприємств – риби та рибопродуктів, 4 підприємства – курятини, 2 – яєць та яєчних продуктів, 18 – тепличних овочів, горіхів та іншої продукції.

Це дозволяє ствержувати про поступове відкриття ринку Європейського Союзу для сільськогосподарських товарів України в подальшому. Згідно з виконанням Плану заходів щодо імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС проведено значну роботу, зокрема з питань технічних бар'єрів у торгівлі, створено національний орган зі стандартизації «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації і якості», що не є органом державної влади. Розробляється механізм посилення співробітництва з Європейським Союзом у спосіб обміну інформацією і даними з метою поліпшення ринкового нагляду.

Щодо заснування підприємницької діяльності, торгівлі послугами та електронної торгівлі проведено лібералізацію умов заснування підприємницької діяльності, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу. Важливим кроком є реалізація проекту з продажу ліцензій на 3G технології. Прийнято Закон «Про електронну комерцію». Щодо підтримки національного товаровиробника та сприяння розвитку конкуренції ухвалено законопроект, що містить методику розрахунку штрафів за монополні порушення. В умовах активізації євроінтеграційного курсу головною метою українських підприємств має стати прийняття єдиних правил конкуренції ЄС, не останнє

місце, безумовно, належить підприємствам сільського господарства.

Україна – РФ

Зважаючи на торговельну структуру української економіки та вплив зовнішньоекономічної політики країни, останніми роками відбуваються значні зміни в торговельних відносинах України: змінюються партнери та переформатовується структура торгівлі. Набуття чинності Угодою про Зону вільної торгівлі України з ЄС з 01 січня 2016 року спричинило негативну реакцію східного торговельного партнера України – Російської Федерації, яка запровадила ембарго на деякі групи українських товарів.

У Постанові Російської Федерації № 830 від 20 серпня 2014 року визначено перелік товарів, щодо яких може бути впроваджено ембарго із січня 2016 року: м'ясо великої рогатої худоби, свіже та заморожене, свинина свіжа або заморожена; м'ясо та харчові субпродукти домашньої птиці; м'ясо солоне, в розсолі, сушене або копчене; жива риба; ракоподібні, молюски; молоко та молочна продукція (за винятком безлактозного молока та безлактозної молочної продукції); овочі, їстівні коренеплоди (за винятком картоплі, цибулі-сіянки, кукурудзи цукрової для посіву, гороху для посіву); фрукти та горіхи; ковбасні та аналогічні продукти з м'яса, м'ясних субпродуктів чи крові, готові харчові продукти, виготовлені на їхній основі; харчові або готові продукти (за винятком біологічно активних домішок, вітамінно-мінеральних комплексів, смако-ароматичних домішок, концентратів білків (тваринного та рослинного походження) та їх сумішей; харчових волокон; харчових домішок (у тому числі комплексних).

З 2013 року і фактично до сьогодні в Росії діють технічні та інші бар'єри на українську продукцію, що було і є перешкодою для вільного потрапляння українських товарів на російський ринок і можливістю для встановлення ембарго з 2016 року. Протягом 2010–2014 років обсяг торгівлі продовольством з Росією скоротився на 40 %. За перше півріччя 2015 року український експорт до Росії зменшився на понад 60 %, а за деякими позиціями – на 100 %. Експорт до Росії за перше півріччя 2015 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року скоротився на 61,6 %. До нуля впали поставки до Росії молока та молочної продукції, яєць, меду, зернових культур, а також насіння соняшнику. Майже на 86 % зменшилося постачання українських овочів, на понад 90 % – цукру і кондитерських виробів, продуктів з м'яса, риби та зерна, а також овочевих консервів, майже на 80 % знизився експорт тваринних і рослинних жирів.

За даними Держкомстату України можна порівняти вартість санкційної продукції у першому півріччі 2014 року та у першому півріччі 2015 року. Загалом у першій половині 2015 року Україна експортувала до Росії усіх санкційних продуктів вартістю 65 млн дол. США. Наголосимо, що Російська Федерація, Білорусь і Казахстан є членами Митного Союзу, який усуває бар'єри в торгівлі товарами між країнами-членами та передбачає спільну політику щодо країн, які не входять до Митного Союзу. Відповідно, запровадження санкцій РФ до України з 01 січня 2016 року зменшує український експорт до Казахстану і Білорусі. Загальна вартість товарів санкційних груп, що постачалися в січні-вересні 2015 році до РФ, Казахстану, Білорусі, становить 117 млн дол. США (табл. 2). Відсутність такого обсягу вартості експорту у 2016 році може бути підставою для твердження про втрати на відповідну суму. Проте експорт санкційної групи товарів відповідної вартості може бути спрямований на інші ринки.

Зупинемось на групах товарів, внесених до списку заборонених для ввезення до РФ із січня 2016 року та таких, що можуть поповнити статті експорту до Європейського Союзу.

За період зниження експортно-імпортних відносин України з РФ Україна встигла значно диверсифікувати ринки збуту власного продовольства: за останні три роки Україна втричі скоротила залежність від російського ринку – з 35 % до 12,5 %. Головними покупцями сьогодні є не лише географічно близькі країни ЄС, а й Китай, держави Близького Сходу та Північної Африки. Ухвалено рішення про допуск української молокопереробної продукції

на ринок Китаю, харчових яєць – до Ізраїлю, пташиного м'яса – до Єгипту.

У 2015 році триває активна динаміка експорту української продукції до Об'єднаних Арабських Еміратів, Ємену, Іраку, Кувейту. Найбільшим попитом в арабських країнах користуються українська курятина, яйця та кондитерські вироби. Такі групи товарів, як фрукти-овочі й гриби (у свіжому, замороженому і консервованому вигляді), готові продукти – ковбаси або заморожені напівфабрикати – в країнах арабського світу не затребувані через іншу харчову культуру і релігійні вимоги. Разом із тим регіони Близького Сходу, Північної Африки, а також деякі країни Азії готові активно розширювати споживання риби і молочних продуктів (маргарин, масло, морозиво, сири, сухе молоко, вершки тощо).

Арабські країни мають достатньо ресурсів і є на 75 % імпортозалежними. Наприклад, потреба в імпортованому м'ясі на 69 % задовольняється бразильським продуктом, ще майже 30 % припадає на Нову Зеландію, Австралію і Північну Америку, але транспортування з України є рентабельнішим. Затверджена 11 грудня 2014 року Верховною Радою України Програма діяльності Кабінету Міністрів України в розділі «Нова економічна політика» передбачає укладення до 2018 р. угоди про створення зон вільної торгівлі з низкою країн. Зокрема, це стосується Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), до якої входять Бахрейн, Катар, Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати й Оман.

Завдяки розвитку співпраці з арабськими країнами лише експорт м'яса птиці з України в 2014 р. зріс на 18 %. В українській продукції зацікавлені практично всі країни Близького Сходу та Північної Африки, зокрема Ірак, ОАЕ, Йорданія, Оман, Ємен, Кувейт, Лівія, Єгипет (див. табл. 2). Значну зацікавленість щодо деяких продуктів виявляє Гонконг, материковий Китай, Сингапур.

За січень-вересень 2015 року обсяг експорту риби та ракоподібних України до РФ становив 2063,4 тис. дол. США, що майже на половину менше, ніж експорт до Німеччини (3209,5 тис. дол. США) та Франції (1562,8 тис. дол. США). Отже, обсяги українського експорту до РФ є незначними й можуть бути переспрямовані до ринків країн Азії.

Експорт українських горіхів до Російської Федерації становив значні обсяги, проте не найбільші. Зважаючи на те, що Україна входить у п'ятірку світових виробників волоських горіхів разом із США, Францією, Молдовою та

Експорт українських товарів (що підлягають можливій забороні ввезення до РФ) до країн Європейського Союзу, країн СНД та арабських держав (січень – вересень 2014–2015 рр.)

	Жива риба, ракоподібні (тис. дол. США)		Молоко та молочна продукція (тис. дол. США)		Фрукти та горіхи (тис. дол. США)		Жива худоба (тис. дол. США)		М'ясо та субпродукти (тис. дол. США)	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Країни Європейського Союзу (28 країн)	5332,7	6004,1	42247,2	48785	61241,8	67853,4	307,4	111	32565,8	45251,9
РФ	13716	2063,4	121956,7	3951,5	8206	1439,2	1507	717	45177,0	89519,9
Казахстан	1,4	1,1	45883,3	17996	30,1	10,1	9,7	952,2	22900,3	16450,7
Білорусь	151,5	624,6	16802,6	10,4	2483,6	2127,6	76	84,9	23392,0	909,7
Киргизстан	-	-	1403,0	1385,2	-	-	0,9	0,9	5774,9	2997,9
Молдова	145,2	176,5	16774,4	13516	641,3	4186,4	443,5	2,7	28979,5	7203,5
Таджикистан	-	-	2526,4	1120,1	-	-	-	-	1520,8	730,3
Туркменістан	0,4	126,9	8415,3	5781,8	0,4	-	-	-	3421,1	358,7
Азербайджан	-	15,9	6581,8	8388,3	203,6	4486,6	5809,4	184,2	3356,2	3276
Узбекистан	-	-	2193,5	5299,5	0,1	-	493,4	3892,2	11689,2	7241,8
Вірменія	-	-	9285	6469,2	-	-	0,9	-	3169,5	4153,7
Загалом країни СНД	14014,5	3008,4	231822	63917,2	11565,1	12250	2531,5	5834,1	149380,5	132842,2
ОАЕ	1,8	0,2	11951,2	17837,5	187	118	-	-	1515,9	5664,2
Кувейт	-	-	691,2	362,4	-	54,0	-	-	178,8	2414,0
Ірак	-	15,8	-	47948,4	1502,2	5859,6	-	-	44372,7	47181,5
Ємен	-	-	-	162,1	-	-	-	-	-	3296,2
Єгипет	-	-	4565,4	8982,1	36,4	455	1104	10640,1	1333,5	7080,1
Ізраїль	11,1	62,6	-	1790,4	-	43,6	-	-	-	-
Загалом вибрані арабські країни	12,9	78,6	17207,8	77082,9	1725,6	6530,2	1104	10640,1	47400,9	65636

Джерело: складено автором за даними Держкомстату України.

Китаєм, експорт для неї є необхідним. На частку України припадає 22,5 % валових зборів горіхів у Європі. З усього зібраного в Україні горіха близько 50 % експортується. Більшість країн Європи є споживачами українських горіхів. Тенденції до розвитку співпраці на цьому ринку мають Італія, Німеччина, країни Скандинавії та інші, що розкриває нові перспективи для безпечного переформатування експорту цього товару на ринки Європейського Союзу.

Найбільші обсяги експорту України до РФ до 2015 року традиційно становили молоко та молочні продукти. Але у 2014 році доступ на свій ринок молочних продуктів 18 українським компаніям надав Китай. Адміністрація із сертифікації та акредитації КНР після проведення ветеринарного нагляду та державної системи контролю безпеки з виробництва молочної продукції в Україні визнала її еквівалентною китайській. Разом із тим потрібно зважити на те, що на сьогодні китайський ринок зайнятий представниками інших країн, а з країнами АСЕАН діє нульовий митний збір. Специфікою також є ведення експортно-імпортних контрактів китайською стороною, які не використовують передплату, а сплачують лише за реалізацію. Це може бути загрозою для українських підприємців, які не зможуть за 90 днів повернути валютні надходження.

Специфікою є і смакові вподобання китайців, для яких українські молочні продукти є незвичними. Показник річного споживання молока на душу населення в Китаї становить 30 кг, тоді як у США в 10 разів більше. Разом із тим згідно з прогнозами експертів до 2018 року споживання молока в КНР зросте до 37 кг на душу населення, що потребуватиме задоволення цих потреб, зокрема в спосіб розширення співпраці з Україною.

Українським виробникам молочної продукції варто також звернути увагу на Близькосхідний ринок і Північну Африку, де зростає споживання молочних продуктів, тобто є можливість для їх експорту.

У січні-вересні 2015 року зберігалася позитивна тенденція до диверсифікації та переорієнтації експорту вітчизняного м'яса та субпродуктів з російського ринку на ринки країн Європи та Азії.

На азійському напрямі активно розвивається торгівля з Іраком, Йорданією. Остання за січень-вересень 2015 року закупила українського м'яса та субпродуктів майже втричі більше, ніж у 2014 році, – на 8,8 млн дол. США. Посилують свої позиції імпортерів українського м'яса та субпродуктів й інші країни Азії: Єгипет (2,5 %), Об'єднані Арабські Емірати

(2,0 %), Гонконг (1,0 %). До топ-20 також увійшли В'єтнам, Лівія, Кувейт і Ліван. Загалом на зазначені азійські країни припадає приблизно 30 % вітчизняних поставок продукції цієї групи за кордон.

У січні-вересні 2015 року активізувався експорт до країн – членів ЄС. Зокрема, Нідерланди утримали за собою третє місце в рейтингу, закупивши українського м'яса та субпродуктів на 26,6 млн дол. США – 9,6 %. На п'ятому місці – Німеччина, яка за результатами зазначеного періоду посідала лише 19-те місце в рейтингу імпортерів. За дев'ять місяців цього року вона більше ніж у 5 разів збільшила обсяги імпорту українського м'яса – до 12,3 млн дол. США. До двадцятки імпортерів цієї групи продукції за результатами дев'яти місяців 2015 року увійшла також Ірландія (0,6 %).

Запроваджене ембарго, безумовно, стане проблемою для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, проте за зваженої економічної політики адаптація до нових ринків відбудеться швидко. Крім того, чинна зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, продовження імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС працюватимуть на розвиток вітчизняної економіки.

Спільна політика ЄС

Порівняно із зовнішніми відносинами або загальним станом економіки сільському господарству Європейського Союзу приділяється менше уваги, проте спільна аграрна політика є найбільшою сферою видатків ЄС.

Спільна аграрна політика ЄС охоплює 98 % сільськогосподарських товарів, а протекційні інструменти, що застосовуються в її межах, – понад 75 % продукції. Аграрна політика передбачає формування ринкових цін на товари, зокрема передбачено засоби протекціоністського та ліберального регулювання експорту й імпорту сільськогосподарської продукції.

Частина сільського господарства у ВВП ЄС становить майже 3 %, на цей сектор припадає 6 % зайнятого працездатного населення ЄС. У результаті здійснення узгодженої аграрної політики всі країни ЄС отримали можливість продавати свою продукцію за цінами, значно вищими за середньосвітові, в окремих випадках на 30 % і більше. Єдина політика забезпечує абсолютний пріоритет закупок сільськогосподарської продукції у фермерів країн ЄС перед імпортом. Останніми роками важливим напрямом цієї політики стало перевиробництво сільськогосподарської продукції та

підтримання дрібних фермерів. Єдина аграрна політика – узгоджені дії країн ЄС із забезпечення стабільності постачання сільського господарства за стабільними цінами, підвищення продуктивності сільського господарства, підтримання високого рівня життя фермерів, розумного рівня роздрібних цін. Основні елементи єдиної європейської аграрної політики є такими:

– єдині ціни на сільськогосподарську продукцію всередині ЄС і єдиний механізм їх підтримання. Мінімально допустимі ціни на найважливіші сільськогосподарські продукти визначаються заздалегідь;

– свобода торгівлі сільськогосподарською продукцією всередині ЄС, відсутність тарифних і кількісних обмежень, єдині правила зовнішньої торгівлі с/г продукцією з третіми країнами та єдиний митний тариф;

– єдине фінансування сільського господарства через Європейський фонд орієнтації і гарантії сільського господарства (ФЕОГА), на підтримку якого витрачається більша частина бюджету ЄС. Кошти призначені для підвищення продуктивності і модернізації сільськогосподарського виробництва, а гарантійні кошти безпосередньо підтримують ціни.

Усередині Європейського Союзу аграрна політика ефективно організована на національному та наднаціональному, союзному, рівнях. Вона представляє інтереси фермерів і села загалом, а також охоплює індустрію сільськогосподарських поставок і значну частку промисловості з перероблення продовольства. Передбачено, наприклад, стягнення спеціальних платежів при імпорті до країн ЄС зернових культур, запроваджено систему імпорتنих та експортних ліцензій на торгівлю яловичиною, зерновими, молоком і молочними продуктами поза межі ЄС, передбачено виплату різниці між світовими цінами та цінами Союзу. Корективи, внесені в сільськогосподарську політику Союзу, були спрямовані на зменшення дотацій в аграрний сектор та припинення зростання бюджетних коштів на дотування сільськогосподарських товаровиробників, у результаті чого було змінено квоти на окремі види продукції, запроваджено фінансові санкції за перевищення деяких продуктів тощо.

Висновки

Запровадження аграрної європейської системи в Україні – необхідна умова забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору на європейському ринку. Однак система державної підтримки та регулювання сільського господарства в Україні надто

деформована і відстає від цивілізаційного розвитку та європейських стандартів. Україні потрібно орієнтуватися на нові підходи аграрної політики ЄС, сформовані на основі значного досвіду та спрямовані на підтримку розвитку сільської території загалом.

З метою забезпечення адаптації сільського господарства України до відкритої ринкової аграрної економіки необхідно на підставі національних (політичних, економічних, правових) традицій створити ефективний механізм регулювання сільського господарства, окремих його галузей (рослинництво, тваринництво), обрати модель ведення екологічного сільського господарства (органічного, біологічно чистого, альтернативного, натурального). Визначення України як аграрної держави, з одного боку, надає можливість розвивати її потенційні можливості, але з другого – вплив сучасних глобалізаційних постіндустріальних тенденцій спонукає зменшувати використання цих можливостей.

Зважаючи на можливості розширення українського експорту до ЄС, що забезпечується Угодою про асоціацію України з ЄС та Угодою про зону вільної торгівлі, особливого значення набуває процес підготовки експорту товарів і послуг до ЄС. Безумовно, збільшення експорту до ЄС надає можливість підвищити якість продукції та створює нові ринки збуту. Експерти наголошують, що підвищення стандартів якості продукції може не завжди відповідати європейським вимогам, проте якісно поліпшена продукція створює можливості для розширення українських ринків збуту в інших напрямках (Китай, країни Близького Сходу та ін.). Основними кроками виробників щодо експорту до ЄС повинні бути ефективний прозорий внутрішній аудит, запровадження необхідних змін у процесі виробництва, підвищення вимог до відкритості та прозорості ведення бізнесу.

Для забезпечення пріоритетного напрямку зовнішньої політики України – європейського інтеграційного вектору, основне завдання державного управління на сучасному етапі полягає в ефективній імplementації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Євроінтеграційні процеси створюють як економічні (модернізація економіки, залучення іноземних інвестицій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС), так і політичні (створення надійних механізмів політичної стабільності, безпеки) переваги для України. У такий спосіб зовнішня політика держави отримує перспективи оптимальної реалізації національних інтересів.